

Секція № 3.

РЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Завгородній Віталій Анатолійович

д.ю.н, професор,

професор кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного університету внутрішніх

УНІВЕРСАЛЬНІ ТА ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

ПРАВОІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ

ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ключовим інструментарієм здійснення правоінтерпретаційної діяльності міжнародними судовими інстанціями є принципи тлумачення норм міжнародних договорів. Як наголошує з цього приводу Т. І. Дудаш, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Страсбурзький суд, Суд Ради Європи) протягом своєї діяльності із застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод виробив низку принципів тлумачення її норм, які визначають основні засади, вихідні ідеї розуміння їхнього змісту [1, с. 130]. Однак переконані, що думка вченого про досліджуване правове явища потребує уточнення в частині з'ясування універсальних та загальних принципів правотлумачної діяльності Суду Ради Європи.

Під принципами тлумачення в теорії права прийнято розуміти основні ідеї, вимоги, що ставляться до тлумачення як до процесу пізнання змісту норм права чи різноманітних юридичних документів (договорів, рішень судів та ін.) [2, с. 104], а отже принципи тлумачення конвенційних норм слід розглядати як фундаментальні та основоположні ідеї, засади, підвалини, на яких ґрунтується правоінтерпретаційна діяльність Страсбурзького суду.

Зважаючи на те, що тлумачення – це процес пізнання, якому властиві ознаки науковості, варто зауважити, що він, передусім, ґрунтується і на відповідних ідеях та вимогах наукового пізнання, серед яких: а) принцип

всебічності дослідження; б) принцип історизму; в) принципу комплексності; г) принцип об'єктивності; д) принцип конкретності [3].

Зазначений інструментарій широко використовується і у практиці Суду Ради Європи, на чому він сам неодноразово наголошував у своїх рішеннях.

Так, наприклад, у рішенні по справі «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21.02.1975 Страсбурзький суд зазначив, що Конвенція повинна тлумачитися об'єктивно, а не так, як могли розуміти сторони на момент її ратифікації. У справі «М проти Німеччини» від 17.12.2009 для формулювання власної правової позиції ЄСПЛ проаналізував законодавство держав членів Ради Європи, документи Європейського комітету з питань запобігання катування, Комісії з прав людини Ради Європи, Комітету з прав людини ООН, що вказує на дотримання Страсбурзьким судом принципу всебічності.

Про взяття за основу Страсбурзьким судом принципу конкретності можна дійти висновку за результатами аналізу рішення ЄСПЛ у справі «Вемхоф проти Німеччини» від 27.06.1968, в якому ЄСПЛ підкреслив, що питання про характер поведінки слід оцінювати у кожному конкретному випадку за його особливими обставинами, а також рішення Суду Ради Європи у справі «Лінгенс проти Австрії» від 08. 07. 1986, в якому Суд зазначив, що хоча захист від певних висловлювань поширюється і на політичних діячів, однак якщо потерпілий належить саме до них, тоді необхідність обмежувати вираження думок є менш гострою. Із зазначеного випливає, що Страсбурзьким судом ураховано конкретний правовий статус особи.

Яскравим прикладом використання ЄСПЛ історизму як принципу наукового пізнання є справа «Зданока проти Латвії» від 16. 03. 2006, в якій Страсбурзький суд дійшов висновку про відсутність порушення права скажника на вільні вибори та прийнятність застосування обмежувального заходу до скажника в Латвії, зважаючи на історично-політичний контекст, який обумовив законодавче закріплення такого заходу і його застосовність.

Важливим в рамках нашого дослідження вважаємо з'ясування притаманних правоінтерпретаційній діяльності ЄСПЛ існуючих загальних принципів тлумачення норм права, що виокремлюються в теорії права.

З цього приводу доречною є думка Ю. М. Тодики, який зазначає, що принципи тлумачення права становлять цілісну взаємопов'язану систему, застосування якої в сукупності дозволяє на високому рівні здійснювати офіційне та неофіційне тлумачення правових приписів. До таких принципів вчений відносить: демократизм (рівність), науковість, точність і ясність, єдність теорії та практики правоконкретизаційної діяльності (згідно з яким тлумачення юридичної норми виступає посередником» між такою нормою і дійсністю, до якої ця норма застосовується) [4, с. 80-86].

Водночас, твердження правника, що зазначені принципи одночасно притаманні як офіційному, так і неофіційному тлумаченню, вважаємо дискусійним, зважаючи на те, що неофіційне тлумачення, серед якого виокремлюють буденне (тлумачення не юристів), апріорі не може здійснюється на основі таких принципів, як науковість, точність чи ясність. У свою чергу, тлумачення конвенційних норм Страсбурзьким судом беззаперечно ґрунтується на принципах науковості та ясності, що тісно пов'язані з такими спеціальними принципами як об'єктивного та ефективного тлумачення.

Так, О. Ф. Черданцевим виокремлено дещо інші принципи тлумачення, а саме: а) безсторонність (відсутність в інтерпретатора власних інтересів стосовно результату тлумачення; відсутність впливу сторонніх осіб на цей процес; використання об'єктивних критеріїв оцінки); б) обґрунтованість (кожен висновок має бути обґрунтованим на підставі певних правил тлумачення); в) всебічність (використання всіх способів тлумачення); г) об'єктивність (об'єктивне віддзеркалення змісту юридичної норми в інтерпретаційному акті); д) одноманітність (забезпечення однакового тлумачення одних і тих самих юридичних норм у різноманітних справах); е) стабільність (відсутність змін норми права у процесі її тлумачення); ж)

визначеність (результат тлумачення повинен бути точним і визначеним) [2, с. 104-105].

Однак переконані, що більшість із зазначених вище керівних ідей є елементами попередньо вказаного принципу науковості. А такі принципи тлумачення, як одноманітність та стабільність, тісно пов'язані з існуючим в діяльності ЄСПЛ принципом правової визначеності, хоча Страсбурзький суд інколи відступає від нього, застосовуючи принцип еволютивного тлумачення.

Аналіз здійснюваної Страсбурзьким судом інтерпретації норм Конвенції дав змогу М. В. Мазуру, С. Р. Тагієву, А. С. Беніцькому та В. В. Кострицькому виокремити більш широкий перелік принципів тлумачення, а саме: 1) пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів; 2) ефективного та динамічного тлумачення; 3) забезпечення правової визначеності (принцип дотримання прецеденту); 4) забезпечення певної свободи національного розсуду; 5) автономного тлумачення; 6) врахування загальновизнаних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права; 7) забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини [5, с. 131].

Осмислення зазначених принципів тлумачення конвенційних норм дає можливість стверджувати, що правоінтерпретаційна діяльність ЄСПЛ ґрунтується і на загальновизнаних принципах міжнародного права, на важливості яких неодноразово підкреслював у своїх постановах і сам Суд Ради Європи. Так, наприклад, у своєму рішенні у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21.02.1975 ЄСПЛ підкреслив необхідність використання у своїй діяльності положень статей 31-33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 задля тлумачення Конвенції, які також слід віднести до керівних ідей його правотлумачної діяльності.

Отже, окрім вищеназваних принципів тлумачення, ЄСПЛ керується і такими загальновизнаними в міжнародному праві, як: добросовісність, відповідність цілям та об'єктам договору, єдність тексту договору та його додатків чи протоколів, урахування підготовчих матеріалів та ін.

Вищевикладене дає підстави для висновку про те, що в процесі здійснення правоінтерпретаційної діяльності Суд Ради Європи керується низкою принципів тлумачення, які слід розподілити на групи: 1) універсальні принципи пізнання (всебічність, історизм, комплексність, об'єктивність, конкретність); 2) загальні принципи тлумачення норм права (неупередженість, однозначність, системність, точність і ясність, несуперечність нормі тлумачення, справедливість); 3) загальні принципи тлумачення норм міжнародного права, що закріплені Віденською конвенцією (добросовісність, відповідність цілям та об'єктам договору, єдність тексту договору та його додатків чи протоколів, урахування підготовчих матеріалів, тлумачення двомовності договору з використанням значення, що найбільше сприяє досягненню його цілей тощо).

Принципам правотлумачної діяльності Страсбурзького суду притаманні такі риси: а) є основоположними, фундаментальними ідеями та вимогами, на яких ґрунтується тлумачення норм Конвенції як процесу; б) їх дотримання забезпечує якість правоінтерпретаційної діяльності ЄСПЛ, ефективність дії норм Конвенції, не ілюзорність прав і свобод людини; в) не мають часових меж існування та постійно розвиваються; г) взаємопов'язані між собою утворюючи систему; д) в основі загальних принципів тлумачення норм Конвенції лежать принципи наукового пізнання; е) спеціальні принципи тлумачення положень Конвенції ґрунтуються на загальних та загальновизнаних у міжнародному праві.

Джерела:

1. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч. посіб. 3-тє видання, стереотипне. Київ : Алерта, 2016. 488 с.
2. Черданцев А. Ф. Толкование права и договора : учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 381 с.
3. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part1/202.htm

4. Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины. Харьков : Факт, 2003. 328 с.

5. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навч. посіб. / М. В. Мазур, С. Р. Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький ; відп. ред. В. М. Карпунов. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. 600 с.

Кузьма Вікторія Юріївна

к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

РОЛЬ РАДИ ЄВРОПИ У ПІДТРИМАННІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ І ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Активними учасниками сучасного міжнародного правопорядку окрім держав є і інші суб'єкти міжнародного права, а саме міжнародні міжурядові організації. В умовах російсько-української війни, регіональні інституції також підтверджують свої цілі створення і здійснюють беззаперечний вплив на забезпечення упорядкування суспільних відносин у сфері захисту прав людини.

Рада Європи (РЄ) є однією з міжурядових організацій, яка була заснована ще в 1949 р. з ціллю єднанням народів та співпраці європейських держав у різних сферах. Слід погодитись з науковцем В. Манукяном, що створення РЄ було захисною, «інстинктивною» реакцією Європи на величезні гуманітарні небезпеки другої пол. ХХ ст. – фашизму і комунізму [1, с. 84]. При цьому, саме ця інституція найшвидше відреагувала на виклики того періоду, та і надалі здійснює підтримку не тільки європейського, а й міжнародного правопорядку в умовах сьогодення.

Нещодавні події у зв'язку з нападом Росії на Україну, підняли знову гостру дискусію не тільки в науковій спільноті, а і в громадянському